

12. Пальчевський С.С. Сугестопедичний підхід до навчання англійської мови в гімназії лінгвістичного профілю / С.С. Пальчевський // Іноземні мови. – 2001. – № 1. – С. 9–11.

13. Пассов Е.И. Культуросообразная модель профессиональной подготовки учителя: философия, содержание, реализация / Е.И. Пассов // Іноземні мови. – 2002. – № 4. – С. 3–19

14. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / [З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін. ; за ред. З.Н. Курлянд]. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2005. – 399 с.

15. Райцев А.В. Развитие профессиональной компетентности студентов в образовательной системе современного вуза : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Анатолий Васильевич Райцев. – СПб., 2004. – 302 с.

16. Сердюченко О.И. Современные образовательные технологии / О.И. Сердюченко // Завуч. – 2002. – № 2. – С. 54–60.

17. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: От деятельности к личности : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / Сергей Дмитриевич Смирнов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Академия, 2005. – 400 с.

МАЛЕЦЬКА І.В.

ПЕДАГОГІЧНА КРЕАТИВНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ЛІТЕРАТУРИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

За роки розбудови незалежної держави в Україні зроблені вагомі кроки в удосконаленні системи середньої освіти. Набуття чинності новими стандартами; застосування нових методик навчання, новітніх технологій оцінювання знань; наявність вітчизняних педагогічних шкіл; методичні пошуки учителів – все це свідчення успішного напряму розвитку української освіти, відповідності вітчизняної школи світовим стандартам.

Гуманітарна складова української освіти є найважливішою, бо сприяє духовному розвитку школярів. Серед навчальних курсів гуманітарного спрямування особливе місце посідає література як засіб формування культури особистості, її моральних спрямувань і цінностей.

Дослідники називають різні види творчої діяльності особистості: художня, технічна, наукова, педагогічна, військова, професійна, побутова та ін.

Систематичне вивчення феномену креативності вчительської праці проводиться вже декілька століть. Одним з перших цю проблему описував Г. Песталоцці, проте вчений дослідив лише творчу діяльність учнів, вважаючи, що процес пізнання ґрунтується на самодіяльності й саморозвитку того, хто навчається. Першим, хто творчу спрямованість педагога назвав важливим фактором навчання, був А. Дістервег.

У сучасних наукових друківаних працях творчість педагога вкрай рідко пов'язується з поняттям “художня творчість”. Винятком є лише спеціальна література, яка видається для учителів образотворчого мистецтва, музики тощо.

Мета статті – обґрунтувати тезу про стрижневу роль художньо-педагогічної творчості педагога-словесника в його професійній діяльності.

Класик педагогічної науки В. Сухомлинський підкреслював, що праця вчителя – це не просто передача дітям знань, це, по суті, творчий процес. Головним завданням педагога він вважав прагнення до того, щоб школяр вчився не заради оцінки, а показував потяг до знань, до творчості. Він відзначав, що майстерний учитель не повторює одну й ту саму інформацію все своє життя, такий педагог не може не творити. Тільки обдарований педагог у змозі розвинути творчі здібності в дітей. В. Сухомлинський закликав учителів пам'ятати головне правило педагога: “Обдаровані і талановиті всі без винятку діти” [1].

Сучасні державні вимоги до викладання літератури є втіленням цієї тези класика: “Основна мета літературної освіти – виховання *творчого читача* із самостійним критичним мисленням, формування гуманістичного світогляду, загальної культури, естетичних смаків особистості. Об'єкт літературної освіти – особистість учня (його духовно-емоційний світ, моральні цінності та орієнтації, творче мислення, уява, читацькі компетенції, мовлення)” [2].

Останнім десятиліттям з'явився новий напрям педагогічної науки – “креагогіка”, предметом дослідження якого є сутність та умови педагогічної творчості, ознаки його учасників.

Засновниками цієї наукової школи є видатні методисти В. Андрєєв, В. Загвязинський, М. Никандров, С. Сисоєва, Д. Чернілевський та ін.

Деякі вчені ототожнюють творчу працю вчителя й педагогічну креативність, але, провівши аналіз джерельної бази, ми робимо висновок, що перший термін є діяльнісною категорією, а другий – особистісною. Солідарні з дослідниками, які визначають креативність як готовність учителя до творчих дій, заснованих на загальних і творчих здібностях та здатності педагога формулювати й вирішувати методичні проблеми, своєчасно реагувати на нові навчальні умови та ситуації й передбачати результати.

Ми спираємось на висновок О. Куцевол, яка трактує креативність педагога-словесника “як здатність пластично й адекватно змінювати досвід методичної діяльності, що перестає бути продуктивним, а також створювати нові цілі, оригінальні засоби та способи навчальної взаємодії з учнями з метою їхнього творчого розвитку за допомогою мистецтва слова” [3].

Формулюючи ознаки творчого учителя літератури, дослідники відокремлюють різні якості, наприклад, О. Газман називає швидкість мислення, спроможність сприйняття нового, можливість подолання розумової інерції, наполегливість, уміння виділяти основне тощо. Інші вчені визначають такі якості творчих педагогів, як: прагнення до нового й до перетворень (В. Загвязинський), уміння діяти поза межами нормативних вимог (В. Кан-Калик), схильність до спільної роботи з іншими вчителями (І. Раченко), цілеспрямована діяльність щодо підвищення ефективності навчального процесу (М. Поташник).

У багатьох наукових працях вивчаються механізми феномену творчості. Це свідчить про складність цього процесу. У більшості із цих досліджень простежуються етапи розвитку творчого процесу, визначаються рівні розвитку творчих умінь, наводяться критерії та показники сформованості креативності педагога тощо.

Г. Афоніна бачить сутність творчості в практичній діяльності, яку необхідно оцінювати за кінцевим результатом. Авторка наводить таку структуру творчої діяльності:

- риси особистості митця;
- процес творчої діяльності;
- зовнішні прояви творчості;
- умови творчого процесу;
- визначення рівня розвитку творчості учителя [4].

На наш погляд, такий поділ є недостатньо структурованим і включає несистематизовані різновекторні складові.

На думку В. Кан-Калика і Н. Нікандрова, у творчості учителя присутні внутрішні та зовнішні елементи, а саме: зовнішні умови, методи, мотиви, суспільні потреби, способи діяльності, риси особистості митця, дії вчителя. Дослідники виділяють такі етапи творчої педагогічної діяльності: народження, осмислення, здійснення задуму, аналіз та оцінка досягнутого.

Між стадіями немає різких часових меж, вони різні за тривалістю й можуть переходити одна в одну [5].

Грунтуючись на висновках попередників, ми трактуємо *педагогічну творчість як процес теоретичної та практичної діяльності вчителя, яка базується на безперервному вдосконаленні та креативному застосуванні професійних умінь, розвитку знань та навичок з метою визначення оптимальних і ефективних новітніх технологій методичної взаємодії з тими, хто навчається, націлених на розвиток творчого потенціалу учасників навчально-виховного процесу.*

Педагогічна творчість є двостороннім процесом, в якому основною метою є набуття знань і навичок учнями, але водночас така діяльність дає спроможність учителю самовдосконалюватися, виявляти особисті індивідуальність, інтелект та вміння. Якщо учитель упроваджуватиме в навчально-виховний процес зразки власної художньо-педагогічної творчості, він досягне більшої ефективності в розвитку особистості тих, хто навчається.

Якщо провести аналогію між діяльністю митця та учителя, то неважко помітити схожість, майже однаковість навичок, які потрібні і представнику мистецтва, і педагогу-новатору. Це є підтвердженням нашої тези про важливе місце художньої складової у творчості педагога. Це, насамперед, стосується діяльності вчителя літератури, оскільки останній під час викладання здійснює діалогічну взаємодію з проявом художнього мистецтва – оригінальним творінням літератора.

Читаючи книгу, людина ніби йде шляхом його автора, співпереживаючи літературним героям, розглядаючи персонажі й події очима митця. Літературознавці впевнені, що для того, щоб повно та коректно сприйняти

книгу, читач має бути озброєний знаннями про закони творчості й передумови появи явища словесного творіння. Представники школи рецептивної естетики впевнені, що підготовлений таким чином читач потрапляє у творчу спільність з письменником, сприймаючи твір відповідно до досвіду, моральних і етичних якостей автора.

На основі викладеного робимо висновок, що *дієвим методом підвищення ефективності навчально-виховного процесу можуть одночасно з творами літературних митців виступати власні творіння педагога чи його учнів, які робляться в час позакласної та позашкільної роботи та безпосередньо на уроках.*

Основними причинами необхідності застосування вчителем під час викладання авторських творінь – оповідань, ліричних мініатюр, пісень, віршів, есе, гуморесок, та інших жанрів – є:

- посилення емоційного впливу на клас у зв'язку з тим, що учні, сприймаючи твори знайомих, активно задіюють особистісну сферу;
- твори літературних митців, особливо минулих століть, не пов'язані з колом сучасних інтересів шкільної молоді, тому залучення творців-аматорів до висвітлення й осмислення проблем та життєвих ситуацій минулого є, безумовно, корисним;
- у випадку залучення учнів до літературної творчості і сприймання ними творів своїх учителів активізуються мислення, пам'ять, увага, уява, пошукова діяльність школярів;
- написані педагогом-словесником твори заохочують учнів до самостійної проби сил у літературному творінні, виховують повагу до праці митців, розвивають їхню пізнавальну діяльність тощо.

Деякі дослідники розглядають художню творчість як особливий напрям діяльності особистості. На думку А. Леонтєва, художня творчість – це елемент естетичної діяльності людини, не націлений на практичні результати. Так само, як будь-яка діяльність, вона дає результат, реалізується в результаті, тобто є результативною. Естетична діяльність на виході пропонує естетичний предмет – художнє творіння.

На думку низки науковців, естетичну діяльність можна зіставляти з художньою творчістю, яка є реакцією на потреби суспільства. Тобто її продукт має попит людей, але не шляхом фізичного споживання, а в мисленому засвоєнні: усне заслуховування віршу, тексту тощо або їх читання.

Таким чином, можна виділити дві форми художньої творчості: безпосередньо процес творіння та його естетичне споживання. Ці форми, безумовно, щільно корельовані.

Продукт художньої творчості педагога, насамперед, спрямовано на школярів. Виходячи із цього, доцільно дослідити можливість використання художньої творчості у вихованні. У цьому питанні позиції науковців розділилися. Одні впевнені, що художній твір не може виконувати функцію повчання, інші автори, навпаки, мають погляд, що творчий доробок обов'язково покликаний виховувати позитивні риси характеру, особливо у представників молодого покоління. Загальновизнано, що процеси навчання

та виховання взаємопов'язані й нерозривні. Спираючись на цю тезу, ми вважаємо, що результат художньої творчості учителя, безумовно, має виконувати виховний та розвивальний вплив.

Серед психологів існує думка, що художня творчість є засобом нервового розвантаження автора. Це зумовлено тим, що під час цього виду розумової діяльності вивільнюється мислена енергія, що сприятиме усуненню внутрішніх суперечностей та конфліктів особистості. Коли митець здійснює процес творіння, відбувається задоволення його психологічних потреб, відбувається психологічна розрядка, а це, безумовно, є позитивною емоцією. Таким чином, у сучасному бурхливому світі з його суперечностями й конфліктами художня творчість учителя може стати шляхом гармонізації особистостей школярів з навколишнім середовищем.

Ми вважаємо, що художньо-творча діяльність учителя літератури – це один з видів його самостійної роботи, який ґрунтується на професійних та індивідуальних якостях особистості наставника й націлений на оптимізацію навчальної та виховної взаємодії зі школярами шляхом упродовження педагогом продукту власної художньої творчості.

Будь-який творчий процес проходить за загальними законами, тому і його структура в різних сферах подібна. Вона складається з таких етапів: задум митця, його осмислення, його втілення, аналіз кінцевих результатів. Ця послідовність не має різко виділених меж і часових термінів. Етапи, як правило, плавно переходять один в інший. Дослідники відзначають, що деякі митці під час творчого процесу раптово відчують осяяння, так званий інсайт. Це момент виникнення стрижневої ідеї. Його тривалість може бути різною – від секунди до декількох годин, а сама реалізація ідеї може зайняти дні, місяці, чи, навіть, роки.

Художня творчість відрізняється від наукової, технічної тощо тим, що її метою є не тільки пошук істини, а й розвиток емоційно цілісної особистості, здатної сприймати гармонію краси. Художня творчість загалом спрямована не до раціонального розуму, а до духовної сфери людини. Саме з цієї причини образна художня творчість іноді протиставляється науковому пошуку, який ґрунтується на раціоналізмі та розрахунку. Але ця протилежність умовна, бо обидва напрями є спорідненими, і нерідко естетичні почуття, що викликані сприйняттям художнього твору, стають нахненням наукового пошуку, імпульсом для відкриттів. У нашому дослідженні ми розглядаємо ефективність застосування вчителем художньої творчості під час викладання, тобто робимо спробу поєднати емоційну сферу й наукову, але водночас не ототожнюємо їх, а намагаємось збільшити можливості педагогічної складової на основі використання художньо-творчої сфери.

Вже давно дослідники, митці, філософи помітили, що в процесі художньої творчості нерідко спостерігається прояв закону єдності та боротьби протилежностей: з одного боку, швидке в часі й легке народження твору, з іншого – тривале виношування задуму та його виконання. На цьому ґрунтується розподіл митців на два типи творчої особистості. У творчості

О. Пушкіна ми зустрічаємо класичний приклад цих протилежностей – образи Моцарта та Сальєрі.

Психологи, зокрема К. Юнг, пояснюють це явище, поділивши авторів на *інтро- та екстравертні типи креаторів*: “У першому випадку мова йде про навмисну, свідому та спрямовану творчість, продуману за формою й розраховану на певний бажаний результат. У протилежному випадку мова йде, навпаки, про виявлення несвідомої природи, яка народжується на світ без участі людської свідомості, іноді навіть наперекір їй, норовливо нав’язуючи свої особисті форми і вплив” [6]. Праця вчителя над художнім твором будь-якої художньої форми є завжди цілеспрямованою й свідомою, тому в появі нового творіння важливу роль відіграє планування та організація цілеспрямованої діяльності педагога.

Процес художньої творчості непередбачений, у ньому є місце спонтанності. У митця може виникнути потяг продовжити роботу, навіть коли це за якимось умовами не бажано. Емоційна сила образів, що виникли, примушує митця творити всупереч своїм прагненням. Психологи вважають, що нерідко, коли автор перебуває в сонному стані, його уява потужно працює.

Дослідження сфери несвідомого в художній творчості дає позитивні результати лише тоді, коли воно пов’язується з особистістю митця. Місце твору в ієрархії естетичних цінностей диктується особистістю автора, а не його свідомістю чи несвідомістю.

Повноцінний творчий процес можливий лише за наявності таких взаємопов’язаних умов: відповідні знання та навички митця, мотивація, особливий спосіб мислення, розвинутий інтелект, креативне оточення. Базою генерування нових ідей під час творчості педагога є, як не парадоксально, традиціоналізм та наслідування – учитель-словесник повинен пройти серйозну теоретичну підготовку з основ творчого процесу, а також мати психологічні знання з літературознавства, бути поінформованим про індивідуально-художні стилі, художньо-зображальні методи, літературні напрями тощо.

У психологічній сфері педагога під час творення гармонічно взаємодіють такі складові особистості: інтелект, увага, пам’ять, уява, чутливість тощо. У повсякденному житті будь-яка пересічна особа застосовує ті самі ознаки, як і митець, але вони спрямовані на різні об’єкти. Тобто кожен учитель, який професійно підготовлений, має певні навички накопичення зовнішньої інформації та спостережливості, може сам виробляти художній продукт.

Для художньо-педагогічної творчості необхідні ті самі якості, що і для ефективної педагогічної творчості: спроможність помічати й узагальнювати зовнішню інформацію, аналізувати результат і постійно розвивати творчі здібності. Важливою умовою вміння створювати яскраві образи виступає спроможність автора сприймати та накопичувати враження. Ці якості нервової системи можна розвивати, при цьому центральну роль відіграють особливості пам’яті, які також тренуються спеціальними вправами.

Проводячи аналогію з комп'ютерною технікою, можна сказати, що митець користується свідомістю як базою даних. Продовжуючи порівняння з електронно-обчислювальними системами, можна стверджувати, що чим більший обсяг пам'яті процесора, чим вища його швидкодія, тим більш помітний результат.

Наведений перелік ознак потребує доповнення особливими рисами для певних педагогічних спеціальностей. Наприклад, якості, необхідні для вчителя-словесника, висвітлила О. Куцевол [3], а саме *креативно-естетичні здібності*: відчуття форми, стилю, розуміння краси слова й краси взагалі, почуття гумору; *креативно-емоційні здібності*: наявність емоційного досвіду, емпатія, імпресивність й експресивність, *інтелектуально-креативні здібності*: інтуїція, спроможність робити перетворення, дивергентне мислення, наявність уяви й фантазії, антиципація тощо.

Базою художньої діяльності є праця, націлена на створення мистецьких виробів. Вона також є основою художньо-педагогічної творчості. Тому художньо-педагогічну діяльність можна розглядати як сплав педагогічного та художнього складових єдиної системи навчально-виховного процесу.

Отже, можна зробити *висновок*, що художньо-педагогічна творчість – це суттєвий елемент професійної діяльності словесника в цілому і професійної творчості зокрема. Вона диктується особливістю викладання літератури як мистецтва слова й вимагає від учителя певних креативних якостей.

Література

1. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 551.
2. Наказ МОН України від 26.01.2011 № 58 “Про затвердження Концепції літературної освіти”.
3. Куцевол О.М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури / О.М. Куцевол. – Вінниця : Глобус-Прес, 2006. – 348 с.
4. Афонина Г.М. Технология творческого освоения опыта педагогической деятельности : учеб. пособ. для студ. / Г.М. Афонина. – Барнаул : Мастер : ВИЗА, 1995. – 120 с.
5. Кан-Калик В.А. Педагогическая деятельность как творческий процесс / В.А. Кан-Калик. – М. : Просвещение, 1977. – 64 с.
6. Юнг К.Г. Об отношении аналитической психологии к поэтико-художественному творчеству / К.Г. Юнг // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. Трактаты, статьи, эссе. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – 510 с.